

Nizka učinkovitost je posledica neustreznega sistema, nestabilnost pa katastrofalne politike

Dr. Aleksander
Bajt

Na vprašanje, ali je glavna krivda za sedanje stanje gospodarstva nepripravljenost politične sfere odreči se odločanju v gospodarstvu, je moj odgovor odločno pritrdilen. Sedanjega stanja sta prav gotovo krivi politična sfera in država kot njen operativni aparat. Vendar s tem ni povedano vse. Hujše je to, da ob nepotrebem in škodljivem vmešavanju v gospodarstvo niti država niti politična sfera ne

opravljata svojih lastnih funkcij, tistih, ki jima gredo v vsaki sodobni družbi in gospodarstvu. Država je očitno nesposobna za vodenje sodobne ekonomske politike, politična sfera pa je zaradi neenotnosti oziroma neobstoja mehanizmov za njeno obvladovanje nesposobna, da bi to spregledala in ustrezno ukrepala. Če bi obe opravljali funkcije, ki jima pripadajo, bi najbrž kmalu ugotovili, da še to komaj zmoreta, kaj šele, da bi odločali o gospodarjenju, kot je to delal fevdalni gospod v naravnem gospodarstvu. Odgovor na postavljeno vprašanje pa je treba diferencirati še v eni smeri. Če bi se politična sfera in z njo država *naenkrat* odrekli vmešavanju v gospodarstvu, sedanje stanje še zdaleč ne bi bilo premagano. Vsaj po nekaterih prvinah, žal najpomembnejših, je posledica dolgoletnega negativnega vpliva politične sfere in države na gospodarjenje.

Da bi bilo jasneje, za kaj gre, naj poudarim tri prvine »sedanjega stanja«. Prva je vsem poznana izredna denarna nestabilnost ali visoka inflacija, druga je nesposobnost poravnati sprejete zunanje finančne obveznosti (vračanja dolgov in plačevanja obresti), tretja pa izredno nizka učinkovitost jugoslovanskega gospodarstva.

Od vseh treh je najhujša zadnja, ekonomskopolitično posebno huda zato, ker se je ne zavedamo. Po računih, ki sem jih objavil lani, je bil v 1980 družbeni produkt SFRJ *več kot polovico* manjši, kot bi lahko bil, če bi bilo naše investiranje enako učinkovito kot v primerljivih kapitalističnih deželah (Portugalska, Španija, Grčija in Turčija). Že to je katastrofalno. Po 1980 smo v petih letih investirali skupno 125% letnega družbenega produkta, kar je omogočilo, da se je povečal za 3%. To da dvakrat katastrofalno učinkovitost investicij v višini 0.024 (= 2.4% porast družbenega produkta na 100 enot investicij), *desetkrat* manjšo, kot bi bila približno normalna. Iz nje je mogoče plačati tretjino normalnih obresti, pa ničesar drugega, prav nobenih plač delavcem, kaj šele financirati skupno porabo ali kaj podobnega. Investicije so torej pri nas čisto neproduktivno zapravljanje, metanje proč že ustvarjenega produkta. Pri tem so pa še podatki o družbenem produktu skrajno nezanesljivi. Ne le tuji opazovalci, ampak tudi sami začenjamo spoznavati, da vsa leta po 1980 družbeni produkt v resnici najbrž upada, ne pa narašča. Ker moramo izredno neučinkovitost po 1980 šteti za posledico rasti v sedemdesetih letih, ki je bila zaradi velikega zadolževanja v resnici navidezna, lahko brez pretiravanja ocenimo, da je zdajšnji družbeni produkt

SFRJ okoli *trikrat* manjši od tistega, ki bi ga morale dati dosedanje investicije, standard prebivalstva pa zaostaja za možnim še veliko bolj.

Nizka učinkovitost je posledica neustreznega sistema, ta pa primitivnega dogmatizma, ki ga oblikuje. Sistem je glavna oblika, kako se država vtika v gospodarjenje podjetij. V preteklosti se je učinkovitost rahlo izboljšala le v šestdesetih letih, ko se je nekoliko povečala samostojnost podjetij in s tem vsaj na področju dobrin uveljavil trg. Glede na zatiranje mnogih ekonomistov, da so bila v povojnem razvoju najuspešnejša petdeseta leta, moram izrecno dodati, da tako lahko razmišljajo le tisti, ki jim je vseeno, kako je dosežena visoka rast. Takrat smo jo namreč dosegali (podobno kot v sedemdesetih letih) z disproporcionalno visokimi investicijami in ustrezno disproporcionalno nizko porabo.

Če je to prvino »sedanjega stanja« sploh mogoče odpraviti (o tem namreč nisem popolnoma prepričan), sta v najugodnejšem primeru dve desetletji najmanj, kar bi bilo potrebno, da se normalizira.

V primerjavi z neučinkovitostjo sta denarna nestabilnost (inflacija) in nesposobnost, da bi poravnali zunanje finančne obveznosti, ekonomsko-politično pravi igrachi. S tem ne trdim, da gre za lahka problema. Iz raznih, predvsem socialno-političnih razlogov, sta oba zdaj celo teže rešljiva kot pred nekaj leti. Bralec se bo takoj vprašal, zakaj pa ju vlada ni rešila, zakaj je čakala, da sta se zaostri? Tu pa je bistvo zadeve, vsaj če se omejimo na zadnja leta, se pravi, če se ne spuščamo v zaostajanje, ki je posledica nakopičenih posledic neustreznega sistema vse od 1946, ko smo začeli obnovo in sedanji način gospodarjenja. Dejstvo je namreč, da se je takratna-prejšnja vlada kljub vsem pomanjkljivostim, nedoslednostim in napakam (npr. periodične zamrznitve cen, nezadostno drsenje dinarja, odpori proti dvigu obrestnih mer na realno pozitivno raven) sorazmerno uspešno sprijemala z obema. Enega od njiju je sploh rešila. Do 1984 se je naša država s skrčenjem notranje porabe usposobila za redno servisiranje zunanjih dolgov. V 1984 je vlada sprejela celo načrt za postopno odplačevanje zunanjih dolgov, ki ni bil samo povsem realističen; dogodki v 1985 (ko je začela padati vrednost dolarja, v katerem je dogovorjenih največ naših dolgov, padanje obrestnih mer, pa še cene surove nafte) so napravili njegovo realizacijo neprimerno lažjo, kot se je zdelo, da bo. Sedanja vlada je zdaj mnenja, da bi bil prav ta načrt prejšnje vlade največja napaka. Res pa je, da idejno jedro sedanje vlade s spremembo politike, ki jo je izsililo že v drugi polovici 1985, posebno pa v 1986, ko je prevzelo ZIS tudi formalno, ni bilo sposobno izkoristiti naenkrat izboljšane zunanje položaja. Nasprotno, s povečanjem notranje porabe je sedanja vlada onemogočila izvedbo načrta. Če je kljub temu odplačala nekaj dolgov, s čimer je povzročila izredno devizno nelikvidnost, je očitno zato, ker ni bila sposobna razumeti, da si je izvajanje načrta s svojo politiko onemogočila sama. Sicer se najbrž ne bi hvalila z odplačili dolgov, s katerimi je bila ob zadnje devize, ki smo jih še imeli.

Manj uspešna je bila prejšnja vlada pri obvladovanju inflacije. Treba pa je ugotoviti dvoje. Prvič, v kritični situaciji, ki je zaradi devizne nelikvidnosti nastala v 1982, je bila najnujnejša naloga skrčenje notranje porabe pod velikost producirane produkta, da bi s presežkom odplačevali dolgove in obresti. To je mogoče le s skrajnim varčevanjem pri uvozu in z ekspanzijo izvoza. Oboje zahteva tudi devalvacije, in to v realnem smislu (močnejše, kot je relativna inflacija), to pa še dodatno povečuje inflacijo. Poleg tega je

skrčenje notranje porabe izredno delikatna naloga. Najugodnejše ga je moč izvesti prek naraščajočih cen, torej z inflacijo. Tako postane inflacija sredstvo reševanja problema prezadolženosti, in to kar dvakrat, z notranjimi cenami pa še z uvozno-izvoznimi. S tem ne trdim, da se je prejšnja vlada tega zavedala, četudi smo ji to večkrat svetovali. Politika bržčas ni bila zavestna, objektivno pa je bila vendar natanko takšna. Zaradi tega vlada pri inflaciji objektivno ni mogla imeti velikih uspehov (čeprav bi jih bila lahko imela večje, kot jih je). Kljub temu drži, da so bile do prve polovice 1985 ustvarjene ugodne možnosti, da bi se z nadaljevanjem dotokratne politike, po močnosti doslednejše in predvsem zavestnejše, postopoma znebili tudi inflacije.

To se ni zgodilo zaradi že omenjene spremembe ekonomske politike v drugi polovici 1985. Ekonomsko politiko je obvladovala dogmatska usmeritev, poznana pod imenom »programirana inflacija«, katere bistvo je v tem, da zavestno planira nižjo inflacijo, kot je pričakovana, na tako nizko »programirano« inflacijo pa veže obrestno mero in tečaj dinarja, ki tako nujno zaostajata za realnima (ravnotežnima). Na prvi pogled je njen namen zmanjšati inflacijske pritiske na inflacijo, bistvo pa je mnogo globlje. To je prerazdelitev dohodka od izvoznikov na uvoznike kakor tudi od kreditorjev na dolžnike. Republiške implikacije so očitne, očiten pa je tudi negativen vpliv na gospodarjenje. Tako ni čudno, če se je sedanji vladi, ki si je za svojo glavno nalogo postavljala pospešitev produkcije, posrečilo, da je povzročila njeno upadanje. V 1987 je bilo globlje kot v najneugodnejšem 1967. letu. Podobno velja za izvoz, kjer so uspehi predvsem posledica padajoče vrednosti dolarja, ne pa tudi realni. Prejšnji vladi se je v 1983 in 1984 posrečilo povečanje izvoza pri naraščajoči vrednosti dolarja. V resnici niti sama ni vedela, da so vsi statistični podatki (mednarodna menjava je bila takrat vrednotena v statističnih tečajih, ki so bili nezvezno, za vsako leto posebej, prilagajani dejanskim) bistveno podcenjevali njene zunanjetrgovinske rezultate. Zdajšnja vlada se nenehno hvali z izvoznimi uspehi, zaradi njihove navideznosti pa ni nikjer deviz.

Medtem ko je politika »programirane« inflacije v 1985 in na začetku 1986 samo ustavila dotedanje ugodne trende (prišla je že v planske dokumente za 1986), jo je sedanja vlada takoj po svojem nastopu s tkim. prvim paketom sistematično uvedla junija 1986. To je pomembna ugotovitev. Nova vlada ni pričela kot začetnik, ki šele išče pravo orientacijo (kot na primer prejšnja; ko me je Milka Planinc prosila za sodelovanje v njeni komisiji, mi je izrecno rekla, da se kot politična delavka ne spozna na gospodarstvo in da potrebuje pomoč; moram reči, da je v pol leta doumela, kako deluje gospodarstvo in kako ga je mogoče učinkovito usmerjati). Svojo politiko »programirane inflacije« je imela pripravljeno vnaprej, ne le dosledno izgrajeno in podprto z ustrezno dogmatsko ideologijo, ampak zavestno zasnovano in tudi dejansko uporabljeno za odločen, demonstrativen in dokončen zasuk v primerjavi s politiko prejšnje vlade. Naj dodam, da mislim, ko govorim o politiki vlade, na njeno ideološko jedro, ki niti ni omejeno na ZIS in njegove organe, ne pa na spremljevalce, ki se mu tako ali drugače prilagajajo.

Prej kot v pol leta je ta politika sedanje vlade doživela popoln polom. Kar je najbolj zanimivo, z dejanji ga je priznala sama. Od tedaj dalje je pričela namreč voditi nasprotno politiko, podobno tisti prejšnje vlade, četudi uporabi vsako priložnost, da jo sabotira (npr. znižanje obrestnih mer

v letošnjem februarju). Še vedno pa neomajno stoji za bistvom programirane inflacije, prerazdeljevanjem ustvarjenega dohodka. Poleg deviznega režima, katerega glavna skrb je, da od izvoza ne bi imeli koristi izvozniki, ampak vsi drugi, ki producirajo blago, ki ga ne mogoče prodati drugod kot doma, je z novim obračunskim sistemom poskrbela, da je prizadela vse, ki so s prihranki ustvarili svoj lastni kapital, pomagala pa vsem, ki živijo od tujega (so zadolženi). Zaradi povsem uničenega obračunskega sistema od lani dalje sploh ne vemo več, kdo je uspešen in kdo ni. Vsi najpomembnejši dolžniki so nenadoma postali zelo uspešni. Letos je s 3% obrestovanjem obvezne rezerve poslovnih bank pri NBJ pri troštevlični inflaciji poskrbela za masovno socializacijo denarnih sredstev. Ko je uvedla razmejevanje negativnih revalorizacijskih saldov v prihodnost, se ji je posrečilo dodati izumu, poznanemu pod imenom »tečajne razlike«, še novega, »revalorizacijske razlike«, ki bodo prav tako od leta do leta hitro naraščale. Zaradi skrbi, da z deviznimi obrestmi ne bi bogateli občani, je povzročila neto odliv deviznih vlog. To mora financirati s tujimi krediti, pri tem pa je niti najmanj ne moti, da plačuje tujim kapitalistom tudi dvakrat večje obresti. Z neustrezno politiko obresti je dosegla, da dinarski prihranki prebivalstva stagnirajo celo nominalno. Jugoslovansko prebivalstvo še nikoli ni imelo takšnega nezaupanja v dinar in s tem v vladno ekonomsko politiko. Po vseh teh sistematičnih udarcih po jugoslovanskem gospodarstvu pa išče zanje sedaj pokritje v novi stabilizacijski komisiji. Upravičeno lahko rečem, da ob nepokriti menici, ki jo predstavlja ekonomska politika sedanje vlade, velikokladuške povsem zbledijo.

Bralec se bo najbrž čudil, kako je mogoče, da je sedanja politika postopno začela spreminjati navzgor usmerjene trende v negativno smer že v 1985, ko pa je prišlo do zamenjave vlade šele v 1986. Dejstvo pa je, da se je prek posameznih članov ZISA sedanja politika vrinila v prejšnjo in jo onemogočila že v 1985 (in celo prej – zamrznitev cen v decembru 1983 je bil tipičen poizkus programirane inflacije). To je postalo očitno pri koncipiranju resolucije za 1986, ki ga je vodil takratni in sedanji podpredsednik Zemljarič. V nedavnem intervjuju (Vjesnik, 26. marec 1988) je Milka Platinč govorila o pritiskih na njeno vlado in posebej omenila material z naslovom »Koncept programirane inflacije«, ki je nosil oznako Narodne banke Jugoslavije in je nastal v jeseni 1985. Do pritiskov pa je prišlo že prej, in to dobesedno zunanjih (NBJ je konec koncev organ izvršne oblasti federacije). Na 16. seji CK ZKJ 5. in 6. marca 1985 je prišlo do bolj ali manj koordiniranega, manj morda organizacijsko, bolj pa ideološko, političnega napada na politiko prejšnje vlade. Pravim ideološko, ker mu je bil podlaga za predsedstvo CK ZKJ izdelani referat Antiinflaciona strategija prof. Čirovića (25. febr. 1985), ki predstavlja teoretično utemeljitev programirane (»targetirane«) inflacije. Od te se je dalje je bilo delo prejšnje vlade ohromljeno. Čeprav je bil najglasnejši prof. Perišin, je bilo splošno mnenje, da stoji za vsemi temi napadi kot najmočnejša osebnost takratni član predsedstva Mikulić, zadolžen za gospodarstvo. Ker sem bil v takratna dogajanja neposredno vpleten, bom o tem ob priložnosti napisal kaj več. Ob poznavanju vsega tega je res težko razumeti, odkod ideološkemu jedru sedanje vlade moralna moč, da se kljub osmešenju s programirano inflacijo in vztrajanju na njenem bistvu in predvsem kljub vsej škodi, ki jo je povzročilo jugoslovanskemu gospodarstvu, po dveh letih oprijema kot rešilne politike, zaradi katere je napadalo in onemogočilo prejšnjo vlado, vključno s pristajanjem

na pogoje IMF, ki mu je bilo takrat dokaz kapitulantstva in s katerim je zato prekinilo, kakor hitro je moglo, zdaj pa takratni porogljivi good by, stand by, spreminja v ponižni welcome, stand by. Shizofrenija, ki jo kaže tudi sicer (saj skoraj vsak zakonski ukrep naknadno popravlja in ga spreminja v svoje nasprotje – obračunski zakon, ki bi moral biti v vsakem gospodarstvu nekaj najbolj trdnega in stalnega, je v enem samem letu vlada spremenila trikrat; lanski interventni zakon o osebnih dohodkih je bil spreminjan na vsaka dva-tri tedne) je seveda zakonita posledica neurejenosti in nepremišljenosti.

Nisem prepričan, da sem odgovoril na postavljeno vprašanje. Nekatere prvine odgovora, ki kažejo vpliv politične sfere na gospodarjenje, pa sem menda le dal. Ni namreč dvoma, da je ne le za neučinkovitost gospodarstva nasploh, ampak tudi za njeno kulminacijo v zadnjih dveh-treh letih in njeno nadaljevanje odgovorna predvsem politična sfera.

Nacionalizem je otrok političnega voluntarizma

Dr. Rado
Bohinc

In v čem je bistvo političnega voluntarizma? V nepriznavanju trga in zadrževanju gospodarske oblasti. Tu je leglo naših gospodarskih težav in glavni izvor vse pogostejših izpadov narodne mržnje.

Trdovratnost v odklanjanju trga, kljub politično nasprotnim stališčem, ima oporo v zelo močnem položaju izvršne oblasti v našem sistemu odločanja. Oblikovalci gospodarske politike ravnajo več kot očitno v nasprotju s sprejeto politiko Zveze komunistov (o krepitvi samoupravljanja in tržnega socializma), pa niso zaradi tega nič manj čvrsti v sedlu. Nasprotno, zdi se, da nikoli nismo imeli tako močne vlade kot sedaj. V nasprotju s stališči partijskega in državnega predsedstva ter predloga škodljive odločitve glede sprememb devizne zakonodaje jugoslovanski skupščini pa se ne zgodi ničesar.

Ne gre torej za monopol partije, ki bi ji radi nekateri izpulili oblast tako, da bi jo črtali iz ustave. Vzdihovalci nad avantgardno vlogo Zveze komunistov pa vendarle ni naivno početje. Napad je zavestno usmerjen na nepravilni vrh, saj zasledujejo druge cilje. Uveljavitev večstrankarstva je nekaj drugega kot pa težnja za krepitev samoupravljanja in tržnega socializma.

Oblastništvo izvršilne birokracije mora vendarle imeti svoje pojasnilo. Tisti, ki bi radi sedanji model politične demokracije spremenili v večstrankarskega, vidijo pot rešitve v črtanju dolomitske izjave: »Odstraniti je treba Zvezo komunistov, čeprav je očitno, da izvršna oblast ne izvaja njene politike. Ni torej važno, kje je vzrok gospodarskih zagat, prekucuštvo je cilj sam zase. In to pomembnejši od reševanja gospodarskih zagat. Glede slednjih velja načelo: kolikor slabše, toliko boljše, saj je v krizi lažje spreminjati